

گذری بر مصلائی نائین

سید مهدی سجادی نائینی*

ترنجی خورشیدی نقش بسته است. دور تا دور بقعه هم به صورت نقاب پیچ با نقاشیهای زیبای گل و بوته تزیین شده است. در چهار سوی بقعه چهار در قرار دارد که بر بالای هر یک عبارتی بر روی کاشی و به خط نستعلیق بسیار زیبا نوشته شده است. دور تا دور باغ نیز به صورت غلام گردشی است و آجرهای آن از نوع خفته و راسته کار شده است.

آب انباری که در یکی از اضلاع باغ ساخته شده دارای دو راه پله است، که یکی از آنها در داخل باغ قرار دارد و دیگری در بیرون باغ ساخته شده تا مردم نیز بتوانند از آب ذخیره شده در این آب انبار استفاده کنند. آب این آب انبار را دو بادگیر بسیار زیبا خنک می کرده است. مصالح آب انبار و بادگیرها نیز تماماً آجر هستند. در زیر گنبد بقعه، سنگ مرمر بسیار نفیسی به طول تقریبی ۲ متر و عرض ۷۰ سانتی متر قرار گرفته است. این سنگ بر مزار مرحوم «حاج عبدالوهاب» نصب شده است. این عارف مشهور فرزند «حاج عبدالقیوم نائینی» عارف معروف نائین است که در تاریخ ۱۱۱۸ هجری مقارن با سلطنت شاه سلطان حسین، آخرین حکمران صفوی متولد شد و در سال ۱۲۱۲ هجری همزمان با سلطنت

در جنوب شهر نائین، با فاصله کمی از محلی که در قدیم، حصار شهر واقع شده بود باغ وسیع و مشجری وجود دارد که تا چند سال پیش محل تفرج مردم بود و بقعه داخل آن نیز زیارتگاهی که مردم نائین به آن اعتقادی تام دارند. در این بارگاه عارفی به نام حاج عبدالوهاب روی در نقاب خاک کشیده که درویشی «بی خویش و عارفی حقیقت اندیش بود»^۱

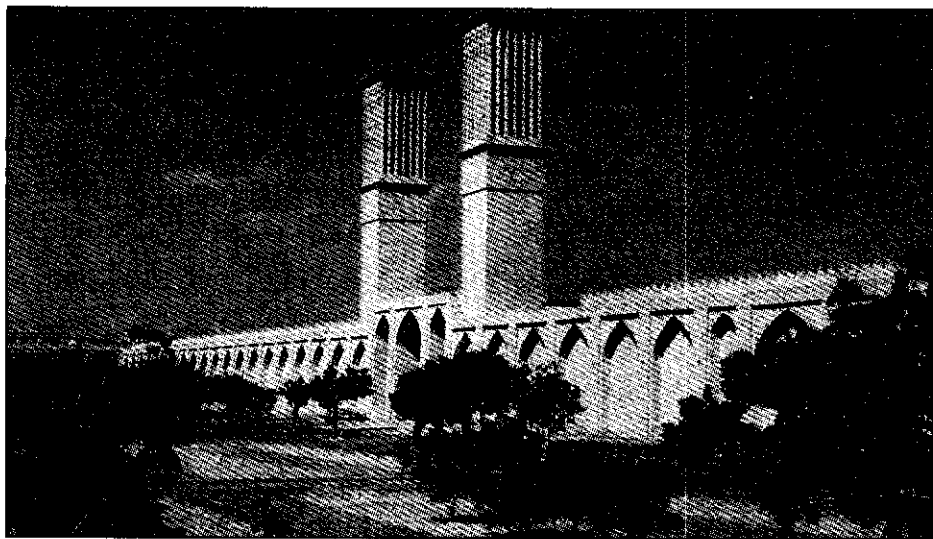
این محل که به مصلائی جدید نیز معروف است در نزدیکی مصلائی قدیمی شهر قرار دارد و قبور عده‌ای از سادات و عرفای نائین از جمله «شیخ الاسلام عبدالرحیم عارف» در آن قرار دارد.^۲ گنبد زیبای مصلائی، روبه روی گنبد امامزاده سلطان سیدعلی واقع شده و خیابانی این دو محل را بهم وصل می کند.

بقعه وسط باغ مصلائی که مزار مرحوم «حاج عبدالوهاب نائینی» و «حاج محمدحسن کوزه کنانی» در آن واقع است در اوایل سلطنت محمدشاه قاجار ساخته شده است.^۳

سردر دو طبقه مصلائی که ورودی آن نیز به حساب می آید بر روی هشتی زیبایی قرار دارد. به فاصله کمی از هشتی و در فضای باغ، سنگ مرمر نفیسی نصب شده که تاریخ آن ۹۵۳ هجری است. این سنگ متعلق به مزار «سیدعلی بن احمد نوربخشی» است که معاصر شاه طهماسب صفوی بوده و پیروان طریقت نوربخشی، به او ارادت می ورزیده اند. مقبره اصلی مصلائی در وسط باغ واقع شده و ساختمانی هشت گوش دارد که با اتاقهای قرینه و به صورت چهار ایوانه از تاق و تویزه با آجر به صورت خفته و راسته ساخته شده است. زیر گنبد، دوپوش بقعه به صورت آجر رسمی

* - کارشناس سازمان میراث فرهنگی.

- ۱- حسن بیرنیا (مشیرالدوله)، تاریخ ایران باستان، انتشارات خیام، مقدمه باستانی پاریزی، ص ۵.
- ۲- عبدالحجت بلاغی، تاریخ نائین، ص ۸۳.
- ۳- علیخان صفاءالسلطنه، سفرنامه صفاءالسلطنه نائینی، به اهتمام محمد گلبن، چاپ اطلاعات، ص ۷۲.

محمدحسن پس از اقامت در نائین با دختر حاج عبدالوهاب ازدواج کرد و به جانشینی پیر انتخاب شد. پس از مرگ حاج عبدالوهاب، وی برای احداث باغ و جاری ساختن آب، مبلغ گزافی خرج کرد و در جوار مزار مرشد و پدر زن ساکن شد.

آنچه باعث شهرت حاج محمدحسن شده موضوعی است که اکثر مورخان به آن اشاره کرده‌اند: خلاصه ماجرا اینک: در سال ۱۲۴۵ هجری محمدمیرزا نوه فتحعلی شاه و فرزند عباس میرزای ولیعهد، در سفری که به اتفاق همراهان به یزد می‌رفت چون به نائین رسید در باغ حاج محمدحسن اقامت کرد. در این سفر حاج محمدحسن، سلطنت محمد میرزای آن روزگار را پیش‌بینی کرد و «... در حضور والا کنایتاً و در غیاب صراحتاً به پادشاهی او اشاره کرد...»^۴ اگر چه نوشته‌های مورخان و محققان در جزئیات اختلافاتی دارند، اما ماجرای سفر محمدمیرزا به نائین و پیش‌بینی سلطنت و احداث بقعه برای آن مرحوم پس از مرگ وی در زمان سلطنت محمدشاه مورد اشاره بسیار قرار گرفته است.

در کتاب «خاطرات و خطرات» آمده است «... در موقع عبور عباس میرزا نایب‌السلطنه، شاهزادگان شمشیرهای خود را به حاجی محمدحسن می‌دهند و همت می‌خواهند. به محمدمیرزا نوید سلطنت می‌دهد،

۴- مهدی بامداد، شرح حال رجال ایران، جلد دوم، انتشارات زوار، ص ۳۱۸.

۵- حسن پیرنیا، تاریخ ایران باستان، انتشارات خیام، ص ۵

۶- میرخواند، روضه الصفاء، قسمت قاجاریه.

فتحعلیشاه قاجار در ۹۴ سالگی در نائین درگذشت و در مصلی به خاک سپرده شد.^۴ بر این سنگ با خط بسیار زیبا نوشته شده است:

«... اینجا مزار مرد راه حق و عارف کامل مطلق حاج عبدالوهاب نائینی فرزند حاج عبدالقیوم جد بزرگوار خاندان پیرنیا است که در سال ۱۲۱۲ هجری خرقه تهی کرد و این مصرع ماده تاریخ اوست «هوالوهاب و العزه هوالحق و لایفنی». از مریدان گرم رو آن مرحوم حاج محمدحسن کوزه کنانی است که پس از سالها خدمت به پیر در سال ۱۲۵۰ درگذشت و در همین مکان سر بر آستان جانان نهاد. شاگرد و مرید دیگرش حاج میرزا ابوالقاسم شیرازی ملقب به سکوت است که در سال ۱۲۳۹ هجری روی در نقاب خاک کشید و در بقعه سید احمدین موسی در شیراز مدفون است...»

مرحوم حاج عبدالوهاب به دلیل بیزاری از علایق دنیا و وارستگی، در نائین مریدان بسیاری پیدا کرد و در مدت زندگی به ارشاد و هدایت مردم نائین اشتغال داشت. در اکثر منابع و مآخذی که درباره مرحوم عبدالوهاب مطالبی وجود دارد به جلالت قدر و صفای باطن او اشاره کرده، او را به انسانیت و تقید و مردم‌دوستی ستوده‌اند.

در قسمت شاه‌نشین بقعه، مزار حاج محمدحسن، خلیفه و جانشین مرحوم حاج عبدالوهاب واقع شده است. حاج محمدحسن را «یزدی»، «کوزه کنانی» و «نائینی» نیز نوشته‌اند. به‌رحال حاج محمدحسن در کوزه کنان تبریز متولد شد و برای تجارت به یزد رفت و سپس به نائین آمد. در نائین به حاج عبدالوهاب سرسپرد و «... خدمت پیر را دریافت و مرید او شد و مقامی والا یافت...»^۵ و به «پیر نائین» مشهور شد. حاج

محمدشاه در سلطنت بارگاهی بر سر قبر او ساختن فرمود...^۷ مرحوم بلاغی نیز با اندک اختلاف همین مسأله را ذکر کرده است.^۸

مرحوم حاج محمدحسن در سال ۱۲۵۰ هجری در ۹۴ سالگی درگذشت و در کنار پیر و استاد خود به خاک سپرده شد. در همان سال محمد میرزا با تدبیر و سیاست قائم مقام به سلطنت رسید.

محمدشاه که بنا به نوشته بسیاری از محققان و پژوهشگران عصر قاجار، خود صوفی مسلک و درویش مشرب بود «... چون بر اورنگ شهر یاری جلوس نمود تعمیری لایق کرده... و به امر او مرحوم نواب والا، اویس میرزا معتمدالدوله آب انبار خوب و یک دو اتاق محکم و مرغوب ساخته و مجموع این ابنیه که مشتمل است بر صحن و فضای مشجر و مزار در وسط آن قرار گرفته و گنبدی که به کاشی زینت داده شده بر آن است و اتاقها و آب انبار، مصلاهی جدید خوانده می شود...»^۹

حاج عبدالوهاب و حاج محمدحسن که در مصلاهی نائین مدفون هستند مورد احترام کلیه نویسندگان و پژوهشگران بوده اند. از جمله این نویسندگان حاج سیاح محلاتی است که در کتاب خاطرات خود از این دو مرد به نیکی یاد کرده و آنها را از عارفان بنام معرفی می کند.^{۱۰}

مرحوم حاج عبدالوهاب، جد بزرگ خاندان پیرنیا است. از مشهورترین افراد این خانواده مرحوم ابوالحسن پیرنیا ملقب به معاضد السلطنه است. معاضد السلطنه در بقعه مصلاهی نائین به خاک سپرده شده، بر مزار او، سنگ مرمر نفیسی است که باخط بسیار زیبا عبارت (هوالحی الذی لایموت) نوشته شده است. ابوالحسن پیرنیا از رجال خوشنام نائین است که به نوشته محققان دوران قاجاریه از آزادیخواهان و مشروطه طلبان مشهور بوده است. وی در زمره اولین نمایندگان مردم بود که به مجلس شورای ملی آن روزگار راه یافت.^{۱۱} در ایام استبداد صغیر نیز به همراه آزادیخواهان دیگر مورد خشم محمدعلی میرزا قرار گرفت و مدتها در خارج از کشور به همراه سایر وطن پرستان به صورت تبعید زندگی کرد. پس از خلع محمدعلی میرزا بارها به نمایندگی و وزارت انتخاب شد. مرحوم ابوالحسن پیرنیا در راه ترویج فرهنگ و

عمران و آبادی نائین تلاش بسیار کرد و با تأسیس مدارس جدید و ایجاد قنوات و مزارع خدمات ارزنده ای به همشهریانش نمود.^{۱۲}

سرانجام در آذرماه ۱۳۱۸ هنگامی که استاندار فارس بود درگذشت در حالی که در همان روز مستخدمش نیز به طرز مشکوکی فوت نمود، اگر چه روزنامه های آن روزگار و حتی عبدالله مستوفی

۷- مهدی قلی هدایت (منیرالسلطنه)، *خاطرات و خطرات*، انتشارات زوار، ص ۱۵۴.

۸- *تاریخ نائین*، ص ۱۸۲.

۹- حسین سلطانزاده، *نائین*، شهر هزاره های تاریخی، انتشارات پژوهش های فرهنگی، ص ۱۸۲ و ۱۸۳.

۱۰- *خاطرات حاج سیاح محلاتی*، به کوشش همایون سیاح، ص ۱۸۲.

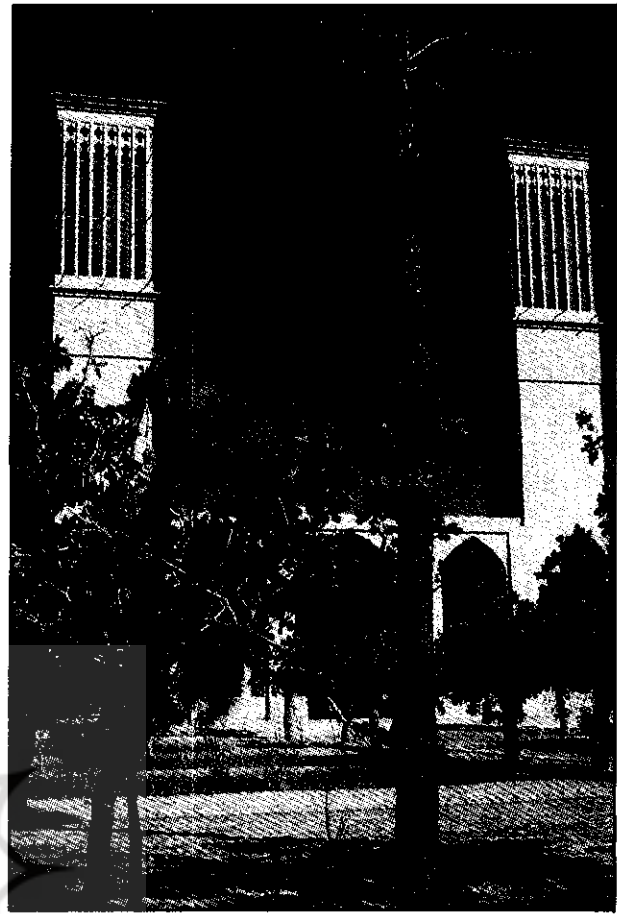
۱۱- احمد کسروی، *تاریخ مشروطه*، امیرکبیر، ص ۵۲۲.

۱۲- برای اطلاع بیشتر از زندگی ابوالحسن پیرنیا به کتاب: *تاریخ اجتماعی و اداری دوره قاجار*، عبدالله مستوفی چاپ تهران مصور، تهران، ۱۳۴۲ مراجعه شود.

حاج آقا اسماعیل پسر حاج محمدحسن عارف بود. حاجی پیرزاده در جوانی به تهران آمد و پس از چندی عازم کشورهای خارجی شد، او تا سال ۱۳۰۶ مسافرت طولانی خود را ادامه داد و چون به تهران بازگشت سفرنامه خود را تألیف کرد. این سفرنامه یکی از بهترین منابع برای بررسی اوضاع اجتماعی کشورهای جهان در بیش از یک قرن پیش است.^{۱۶} مرحوم پیرزاده با تخلص «پیرزاده» شعر نیز می‌سرود. مکاتبات و مشاعره‌های او با شاعر معروف، حکیم جلوه مشهور است.^{۱۷}

پیرزاده با ادوارد براون مستشرق مشهور نیز ملاقاتهای متعدد داشته و مکاتبات بسیاری بین این دو انجام شده است.^{۱۸}

به‌طور کلی عمارت مصلاي نائین به‌دلیل معماری اصیل و شاخص دوران قاجار از بناهای مشهور شهر نائین است. خوشبختانه این ساختمان که علاوه بر جنبه‌های هنری و معماری، مزارستان مشهوری نیز به‌شمار می‌رود از طرف مالکان [فرزندان مرحوم معاضدالسلطنه] به سازمان میراث فرهنگی واگذار شده و به‌دلایلی که گفته شد در سال ۱۳۶۵ در فهرست آثار ملی ایران به ثبت رسید.

مرگ او را بر اثر ابتلای به مرض دیابت نوشتند.^{۱۳} از دیگر نوادگان مرحوم حاج عبدالوهاب، میرزا نصرالله‌خان مشیرالدوله پیرنیا اولین صدراعظم دوران مشروطیت ایران است. وی که نوهٔ پسری عارف بزرگ نائین است به‌دلیل آنکه فرمان مشروطیت را به امضای مظفرالدین‌شاه قاجار رسانده است در بین رجال سیاسی ایران معروف است. اکثر مورخان که دربارهٔ میرزانصرالله‌خان مطلب نوشته‌اند او را از رجال نیکنام و وطن‌پرست و مردم‌دوست ایران معرفی کرده‌اند.^{۱۴} حسن پیرنیا (مشیرالدوله دوم) مؤلف نامدار و بلندآوازه کتاب «گرانسنگ» تاریخ ایران باستان» فرزند میرزا نصرالله‌خان است. مرحوم حسن پیرنیا بنیانگذار مدرسهٔ حقوق نیز می‌باشد.^{۱۵}

مرحوم حاج محمدحسن نیز جد خانوادهٔ پیرزاده نائین است. از معروفترین رجال این خانواده «حاج محمدعلی» معروف به حاجی پیرزاده است. وی که نوهٔ پسری حاج محمدحسن است، در سال ۱۲۵۱ هجری در نائین به دنیا آمد. پدر او

زحمت عکسهای این مقاله را آقای سیدمهدی موسی‌کاظم نائینی کشیده‌اند که بدین‌وسیله از ایشان سپاسگزاری می‌کنم.

۱۳- عبدالله مستوفی، شرح زندگانی من، ص ۱۰۵.

۱۴- برای مطالعهٔ بیشتر دربارهٔ مشیرالدوله به کتب «سیاستگران عصر قاجار» نوشتهٔ احمدخان ملک ساسانی، جلد اول، «رجال ایران»، مهدی بامداد، جلد ۴، «رهبران مشروطه»، ابراهیم صفائی، «تاریخ بیداری ایرانیان»، ناظم الاسلام کرمانی، دو جلد «حیات یحیی» حاج میرزا یحیی دولت‌آبادی ۴ جلد مراجعه شود.

۱۵- برای اطلاع بیشتر از شرح حال مرحوم حسن پیرنیا به مقدمهٔ کتاب «تاریخ ایران باستان»، مقدمه باستانی پاریزی، مراجعه شود.

۱۶- مهدی بامداد، شرح حال رجال ایران، انتشارات زوار، جلد سوم، ص ۴۱۴.

۱۷- جلال بقیائی نائینی، تذکرهٔ سخنوران، نائین، تاریخ ۱۳۶۱، ص ۳۶.

۱۸- سفرنامهٔ حاجی پیرزاده نائینی، به کوشش ایرج افشار.